КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР МИНИСТРЛИГИНИН АЛДЫНДАГЫ К.ДИКАМБАЕВ АТЫНДАГЫ ДИПЛОМАТИЯЛЫК АКАДЕМИЯСЫ

Б. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ

Диссертациялык кеңеш Д 07.22.659

Кол жазма укугунда
УДК: 327.8 (575.2) (043.3)

Канатбеков Эдиль Канатбекович

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАРАНДЫК КООМДУН ӨНҮГҮШҮНӨ САЯСИЙ МАДАНИЯТТЫН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар

Саясий илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2024

Иш К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин социология жана саясий-укуктар дисциплиналары кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:	**Дононбаев Алим Донынбаевич** саясат илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин эл аралык мамилелер жана чыгыш таануу факультетинин эл аралык мамилелер программасынын профессору
Расмий оппоненттер:	**Иманалиев Каныбек Капашович** саясий илимдердин доктору, Кыргызстан Жазуучулар союзунун төрагасы **Кангелдиев Азамат Нурказыевич** саясий илимдердин доктору, Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинде проф.м.а.
Жетектөөчү мекеме:	Кыргызстан Эл аралык университетинин окуу-илимий-өндүрүштүк комплексинин «Социалдык иштер жана социалдык-гуманитардык илимдер» кафедрасы

Коргоо 2023-жылдын 10-декабрьнда Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин К.Дикамбаев атындагы Дипломатиялык Академиясына жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетине караштуу Д 07.22.659 диссертациялык кеңешинин отурумунда саат 14.00дө. Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 36 дарегинде өтөт.

Онлайн режиминдеги диссертацияны коргоонун идентификациялык коду https://vc.vak.kg/b/072-ubw-1ue-e2e

Кандидаттык диссертация менен Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин К.Дикамбаев атындагы Дипломатиялык Академиясынын (Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 36) жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетинин (Бишкек ш., Киев көч., 44) илимий китепканасынан жана http: www.vak.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын «06» ноябрьнда жөнөтүлгөн.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы
тарых илимдеринин кандидаты,
профессор **Джоробекова А.Э.**

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасында жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасирин изилдөө теориялык жана эмпирикалык мааниге ээ. Саясий маданият өлкөдөгү саясий процесстердин маанисин, формасын жана алдын ала болжолдоого мүмкүнчүлүк берет жана саясий институттардын ишине түздөн-түз таасирин тийгизет. Кыргызстандын эгемендүүлүгүнүн 33 жылындагы саясий тарыхында коогаландуу мезгил болуп, президенттердин, премьер-министрлердин алмашуусу, конституциялык өзгөртүүлөр, митингдер боюнча бардык постсоветтик өлкөлөрдөн озуп чыкты. Эмне үчүн өлкөдө мындай саясий процесстердин трансформациясы болду?

Негизги себептери эмне болду? Дал ушул суроолордун жооптору жарандардын саясий маданиятынын жана анын республикадагы жарандык коомго тийгизген таасиринин маңызында жатат жана бул изилдөөнүнүн актуалдуулугун түзөт. Саясий маданияттын өзгөчөлүктөрүн талдоо бүтүндөй өлкөнүн кийинки өнүгүү жолдорун моделдештирип, болжолдоого, мамлекеттин жана жарандык коомдун саясий системасына таасирин тийгизген маселелерди аныктоого мүмкүндүк берет.

Мындан тышкары, Кыргызстанда саясий маданиятты жарандык коомдун өнүгүшүн аныктоочу фактор катары изилдөө илимий изилдөөлөрдү гана эмес, коомду демократиялаштыруу жана модернизациялоо процесстерин түшүнүүгө чоң салым кошот. Ошону менен бирге республикада саясий жана социалдык-экономикалык стратегияларды иштеп чыгууда чоң өбөлгө болот.

Кандидаттык диссертациянын темасы билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан илимий-изилдөө иштери менен байланышат. Иште коюлган негизги жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар Кыргыз Республикасында саясий маданиятты өнүктүрүүгө жана жарандык коомду калыптандырууга багытталган эксперттик жана аналитикалык иште колдонууга болот.

Изилдөөнүн максаты – Кыргыз Республикасында жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасирин ар тараптуу талдоо.

Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

- саясий маданияттын негизги концепцияларын иликтөөгө алуу;
- жарандык коом түшүнүгүнүн негизги теориялык ыкмалар аркылуу аныкталышын карап чыгуу;
- саясий маданияттын жарандык коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасиринин теориялык- методологиялык негиздерин белгилөө;
- саясий маданият жана жарандык коомдун типологиялык мүнөзүн сыпаттоо жана талдоого алуу;
- Кыргыз Республикасында саясий маданияттын өнүгүшүнүн тарыхый динамикасын жана жарандык коомдун калыптануу процессин иликтөө;
- саясий маданияттын өзгөчөлүгүн талдоо жана жарандык коомдун өнүгүшүндөгү негизги маселелерди белгилөө;

- жарандык коомдун өнүгүшүнүн негизги маселелерин аныктоо;

- саясий маданиятты жакшыртууда жана жарандык коомдук өнүктүрүүдө мамлекеттик саясаттын негизги багыттарын көрсөтүү;

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Иште саясий маданиятты изилдөөдө кыргыз коомчулугунун өнүгүшүнүн спецификасына басым жасоо менен теориялык-методологиялык негиздерине комплекстик анализ жасалды. Тактап айтканда, бул илимий изилдөөдө төмөнкүдөй иликтөөлөр жүргүзүлдү:

1. Батыш, советтик жана азыркы кыргыз илиминдеги саясий маданиятка карата теориялык мамилелер системалаштырылып, сын көз менен талданды.

2. Биринчи жолу жарандык коомдун маңызын аныктоого болгон мамилеге талдоо жүргүзүлдү: либералдык-демократиялык (индивиддердин өз алдынчалыгына басым жасоо менен), социал-демократиялык (мамлекет көзөмөлчү катары, элдин алдында жооп берет) жана ортодоксалдык (жарандык коом менен мамлекеттин бөлүнүшүн сындоо). Либералдык, критикалык, дисциплинардык, институттук жана системалык сыяктуу багыттарды камтыган изилдөөнүн негизги багыттары аныкталды.

3. Саясий маданиятты изилдөөнүн оригиналдуу комплекстүү методологиясы иштелип чыкты, анын негизинде геосаясий жана цивилизациялык-маданий ыкмалардын айкалышы, контент-анализ, социологиялык сурамжылоо жана дисциплиналар аралык синтез жүргүзүлдү. Бул Кыргызстандагы жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасиринин терең катмарларын аныктоого мүмкүндүк берди.

4. Кыргызстандын азыркы саясий маданиятынын жана жарандык коомунун типологиясы аныкталган.

5.Демократиялык фасад менен авторитардык практиканы айкалыштырган азыркы Кыргызстандын карама-каршы саясий маданиятынын калыптанышына тарыхый шарттардын (көчмөндөрдүн каада-салты, колониализм, советтик мурас) тийгизген таасири системалуу түрдө изилденди. Кыргыз Республикасында эгемендүүлүк алгандан тартып азыркы учурга чейинки жарандык коомдун калыптануу процессине ар тараптуу талдоо жүргүзүлүп, негизги этаптары аныкталды. Ошондой эле жарандык коомду өнүктүрүүнүн негизги проблемалары болуп төмөнкүлөр саналат: калктын саясий маданиятынын төмөн деңгээли; мамлекеттик органдардагы коррупция; мамлекет менен жарандык коомдун начар байланышы; калыптанбаган орто класс.

6. Кыргызстандын саясий маданиятынын негизги көйгөйлөрү аныкталды: саясий системанын туруксуздугу, кош стандарттар, демократиялык институттардын алсыздыгы, батыштык жана салттуу баалуулуктардын кагылышы белгиленди.

7. Жарандык коомду өнүктүрүү үчүн Кыргызстандын саясий маданиятын жогорулатууга инновациялык ыкма сунушталды. Мыйзамдык базаны чыңдоо, мамлекеттик кызматкерлерди окутуу, орто тапты жана БӨУларды колдоо, жаштардын саясий катышуусун өнүктүрүү, бийлик менен коомдун диалогу

үчүн каналдарды түзүү боюнча конкреттүү практикалык сунуштар иштелип чыкты. Аларды этап-этабы менен ишке ашыруунун мүмкүнчүлүктөрдү аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Иштин теориялык жоболору жарандык коомду калыптандырууда саясий маданияттын ролун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Диссертациянын корутундулары иштелип жаткан тема боюнча мындан аркы изилдөөлөр үчүн негиз боло алат. Изилдөөнүн натыйжалары жогорку окуу жайларында атайын курстарды, семинарларды жана курстарда – саясат таануу, социология, тарых жана саясий маданият дисциплинасын даярдоо процессинде колдонуга болот.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Саясий маданияттын негизги түшүнүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат: Структуралык функционализм: саясий маданиятты саясий системанын интеграциясына жана иштешине көмөктөшүүчү нормалардын, баалуулуктардын жана ишенимдердин контекстинде карайт. Бихевиорализм: Адамдардын саясий багыттарын, мамилелерин жана иш-аракеттерин алардын социалдык чөйрөсү, окуусу жана саясий институттар менен болгон өз ара аракеттенүүсү аркылуу изилдөө. Интерпретационизм: Саясий маданиятта субъективдүү маанилердин жана символдордун маанисине басым жасайт. Маданий мамиле: саясий аң-сезимге жана жүрүм-турумга таасир этүүчү маданий аспектилерге басым жасалат.

2. Жарандык коом демократиялаштыруу процессинде жарандардын укуктарын коргоо, алардын саясий активдүүлүгүн жогорулатуу жана бийликти бекемдөөдө негизги ролду ойнойт. Мыйзамдуулукту чыңдоо, билим берүүнү өнүктүрүү, демократиялык принциптерди тарбиялоо, социалдык көйгөйлөрдү чечүү, инсандын жана коомдун өзүн-өзү ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн түзүү сыяктуу функцияларды аткарат.

3. Азыркы мезгилдеги кыргыз коомунун саясий маданиятынын типологиясы тарыхый жактан калыптанган субъект-патриархалдык салттар менен жарандык демократиялык баалуулуктар системасынын карама-каршылыгы менен мүнөздөлөт.

4. Тарыхый шарттар, анын ичинде салттуу маданият, Россия империясынын жана СССРдин таасири Кыргызстандын саясий маданиятын калыптандырууда, саясий түзүлүшкө жана коомдук маанайга жаңы элементтерди жана өзгөрүүлөрдү киргизүүдө чоң роль ойногон.

5. Кыргызстанда жарандык коомдун пайда болушу саясий бурулуштар менен тыгыз байланышат, тактап айтканда, 2005, 2010 жана 2020-жылдардагы бийликтеги өзгөрүүлөр жарандык активдүүлүктүн күчтүүлүгүн баса белгилеп, ошол эле учурда анын аярлуулугун көрсөтө алды. Мындай көйгөйлөр: калктын саясий маданиятынын төмөндүгү; мамлекеттик органдардагы коррупция; мамлекет менен жарандык коомдун начар байланышы; калыптана элек орто класс жарандык коомдун натыйжалуулугуна жана өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизет.

6. Кыргызстандын саясий маданиятынын азыркы абалы салттуу сапаттардын, ишенимдердин, архетиптердин, стереотиптердин жана нормалардын батыш практикасынан алынган элементтер менен уникалдуу айкалышы менен мүнөздөлөт, Чыгыш жана Батыш таасирлеринин өзгөчө жана татаал аралашмасын түзүүдө. Кыргызстандын саясий маданиятынын негизги маселелери: саясий системанын туруксуздугу, кош стандарттар, демократиялык институттардын алсыздыгы, батыштык жана салттуу баалуулуктардын кагылышы.

7. Кыргызстандын азыркы саясий маданияты – бул салттуу сапаттардын, стереотиптердин жана нормалардын батыш практикасынан алынган элементтер менен уникалдуу айкалышы, чыгыш жана батыш таасирлеринин өзгөчө жана татаал аралашмасын түзөт. Кыргызстандын саясий маданиятынын негизги көйгөйлөрү аныкталган: саясий системанын туруксуздугу, кош стандарттар, демократиялык институттардын алсыздыгы, батыштык жана салттуу баалуулуктардын кагылышы.

8. Саясий маданиятты жогорулатууга жана жарандык коомдун өнүгүшүнө жетишүү үчүн төмөнкү багыттарды ишке ашыруу зарыл: жарандык коомдун саясий чечимдерди кабыл алууга катышуусу үчүн шарттарды түзүү; мамлекеттик кызматкерлердин саясий маданиятын өнүктүрүү аркылуу мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасын өркүндөтүү; мамлекеттик органдардын ишине мониторинг жүргүзүү механизмдерин иштеп чыгуу; орто классты түзүүгө багытталган жарандык демилгени жана ишкердикти колдоо; саясий процесстер жөнүндө калктын билим деңгээлин жана маалымдуулугун жогорулатуу; демократиялык институттарды жана баалуулуктарды бекемдөө; «Кыргыз жараны» концепциясын жаңы кайра түзүүлөрдүн контекстинде ишке ашыруу.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Кандидаттык диссертацияны жазууда архивдик жана гезиттик материалдар, эл аралык уюмдардын баяндамалары, илимий-практикалык конференциялардын, тегерек столдордун материалдары жана социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары, маалымат агенттиктеринин жана массалык маалымат каражаттарынын материалдары пайдаланылган. Жарандык коомдун өнүгүшүндө саясий маданияттын маанилүүлүгү негизделет. Саясий маданияттын жана жарандык коомдун өнүгүшүнө таасир этүүчү негизги факторлор аныкталды. Кыргызстандагы саясий маданияттын жана жарандык коомдун абалы иликтенди. Саясий маданияттын жана жарандык коомдун өнүгүшүнө таасир этүүчү негизги көйгөйлөр аныкталды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы. Кандидаттык диссертациянын мазмуну Жаш окумуштуулардын ««Этнорелигиозный фактор в политических процессах на современном Востоке» (Россия)» аттуу эл аралык илимий-практикалык онлайн-семинарында, ошондой эле «Актуальная Евразия»: Том II. — Санкт-Петербург: Университет при МПА ЕврАзЭС, 2024 г.

(Серия «Евро-Азиатские исследования») аттуу жамааттык монографияда чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын публикацияларда толук чагылдырылышы. Диссертациянын мазмуну жана негизги жоболору 11 публикацияда чагылдырылган: чет элдик РИНЦ журналында - 1 публикация (Россия); КР ЖАК сунуштаган илимий мезгилдүү басылмаларда – 7 илимий макала, ошондой эле Кыргызстандагы башка рецензияланган басылмаларда 3 макала жарык көргөн.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, 7 бөлүмчө камтыган үч баптан, 8 таблицадан, 4 диаграммадан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен (200 булак) турат. Иштин жалпы көлөмү – 175 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык жана экономикалык мааниси, коргоого коюлуучу негизги жоболор, изилдөөнүн изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы жана жайылыш берилди.

«**Саясий маданияттын жана жарандык коомду изилдөөнүн теориялык негиздери»** деп аталган биринчи баптын «Саясий маданияттын негизги түшүнүктөрү» деген биринчи бөлүмүндө саясий маданият маселесин изилдөөнүн тереңдиги жөнүндө түшүнүк берген кеңири анализ берилет. Батыштык, советтик, орусиялык жана кыргыз изилдөөчүлөрүнүн эмгектеринде саясий маданият концепциясынын калыптануу жана өнүгүү тарыхын карап, жарандык коом концепциясынын призмасында түрдүү илимпоздордун өзөктүү мамилеси жана көз караштары баса белгиленет. Аталган бөлүм саясий маданият концепциясына негиз салган батыш философтору менен ойчулдарынын эмгектерин кароо менен башталат. Саясий маданият терминин киргизген И.Г.Гердердин, М.Вебердин коомдук аракеттин идеалдуу түрлөрү жана саясий лидерлик концепциялары менен, улуттук мүнөзгө басым жасаган К.Мерриам, М.Миддин идеялары сыпатталат.

«Жарандык маданият» деген фундаменталдык эмгегинде саясий маданияттардын структуралык-функционалдык мамилесин жана типологиясын көрсөткөн Г.Алмонд менен С.Вербанын эмгектери талдоого алынган. Мындан тышкары, С.Хантингтондун («Цивилизациялардын кагылышы») маданий мамилеси, К.Гирцтин интерпретациялоочу концепциясы, С.Липсеттин жана Р.Инглехарттын социологиялык көз караштары, ошондой эле концепцияны түрдүү алкактар аркылуу кароо каралат. Мисалы, саясий социалдаштыруу, таптык концепция, саясий прогресс, саясий субмаданияттар жана коммунитардык теория.

Советтик саясий илимге көп көңүл бурулат, бул жерде саясий маданиятты изилдөө маркстик-лениндик методологиянын призмасы аркылуу ишке ашырылган, муну Ф.М.Бурлацкийдин, М.Т.Иовчуктун, Л. Коган жана башкалар. Кийинчерээк, постсоветтик доордо кеңири методологиялык ыкмаларды кабыл алуу жана Ю.С.Пивоваровдун, Е.Я.Баталовдун, Г.Л.Тулчинскийдин, С.С.Неретинанын, А.П.Огурцовдун, А.Д.Воскресенскийдин жана башка авторлор изилдөөгө алышкан.

Кыргыз изилдөөчүлөрүнүн саясий маданиятты изилдөөгө кошкон салымын талдоого олуттуу көңүл бурулат. Тактап айтканда, А.Дөнөнбаевдин саясий маданияттын “баш ийүү”, “жарандык” менен байланышы жөнүндөгү ой-пикирлери, ошондой эле эл аралык мамилелердин контекстинде саясий маданиятка карата көз караштары кеңири каралат. Мындан тышкары, Б.М.Төрөгелдиеванын Кыргызстандын саясий маданиятындагы сегментация жана салттуулук жана аны модернизациялоо жөнүндөгү концепциялары каралат. Ошондой эле И.Э.Мирсаитовдун, М.С.Егиналиеванын, Б.Т.Джамангозовдун ж.б. окумуштуулардын изилдөө ыкмалары баяндалат.

Саясий маданияттын ата мекендик теориясы али өнүгүүнүн алгачкы этабында тургандыгы белгиленет, ошондуктан методологиялык маселелерди чечүү жана талдоонун тиешелүү инструменттерин иштеп чыгуу үчүн мындан аркы изилдөөлөр талап кылынат.

«Жарандык коом түшүнүгүн аныктоонун негизги теориялык ыкмалары» аттуу *экинчи бөлүмдө* жарандык коом концепциясын аныктоодогу негизги теориялык мамилелер” деген экинчи бөлүмдө автор жарандык коом концепциясына теориялык мамилелерди талдап, анын байыркы доордон азыркы заманга чейинки эволюциясын карайт. Автор үч негизги мезгилди аныктайт: антикалык доор, Ренессанс жана азыркы заман. Антикалык доордо жарандык коом түшүнүгү Аристотель, Цицерон сыяктуу философтордун эмгектери аркылуу калыптанган, бирок мамлекет менен коомдун ортосундагы так айырма пайда боло элек.

Кайра жаралуу жана агартуу доорунда Локк жана Руссо сыяктуу ойчулдар тарабынан иштелип чыккан инсандын укуктары жана эркиндиктери концепциясы пайда болуп, жарандык коомдун жеке автономия чөйрөсү катары пайда болушуна салым кошкон. XX кылымдын экинчи жарымында глобалдашуу жана эл аралык бейөкмөт уюмдар пайда болуп, жарандык коомго глобалдык демократиялаштыруу аракеттеринде олуттуу роль ойногон.

Автор жарандык коомдун маңызын аныктоодо ар кандай ыкмаларды, анын ичинде либералдык-демократиялык (индивидуалдык автономияга басым жасоо), социал-демократиялык (мамлекетти элдин алдында жоопкерчиликтүү деп кароо) жана ортодоксалдык (жарандык коом менен мамлекеттин бөлүнүшүн сындаган) карайт. Изилдөөнүн негизги багыттары либералдык, критикалык, дисциплиналар аралык, институттук жана системалык

мамилелерди камтыйт. Либералдык салт инсандын эркиндигине басым жасаса, критикалык салт жарандык коомдун ишиндеги карама-каршылыктарды карайт.

Демократиялаштыруу процесстеринде жарандык коомдун ролуна өзгөчө көңүл бурулат, өзгөчө өткөөл экономикасы бар өлкөлөрдө, ал демократиялык кайра куруунун негизи катары кызмат кылат. Текстте ошондой эле кыргыз саясат таануусунда жарандык коомду мамлекет менен жарандардын өз ара аракеттенүү механизми катары карап, коммуникативдик мамиле калыптанган уникалдуу түшүнүк талкууланат. Мындан тышкары, социомаданий мамиле жарандык коомдун өнүгүшү менен кыргыз маданиятынын көчмөн салттарынын ортосундагы байланышты белгилейт.

Автор жарандык коомдун укук тартибин камсыз кылуу, билим берүү, жарандардын укуктарын коргоо, социалдык көйгөйлөрдү чечүү жана мамлекеттик органдардын ишмердигин көзөмөлдөө сыяктуу функцияларына басым жасаган. Жыйынтыктап айтканда, жарандык коом коомдук прогресстин кыймылдаткыч күчү болуп саналат, жарандардын кызыкчылыктарын коргойт жана алардын өзүн-өзү ишке ашыруусу үчүн шарттарды түзөт деп айтылат. Мындан тышкары, XX кылымда мыйзамдын үстөмдүгүн жана демократиялык принциптерди ишке ашырууга көмөктөшүүчү тең салмактуулук тутумунун ролун аткарат.

«Методология жана изилдөөнүн методдору» аттуу экинчи бапта саясий маданиятка жарандык коом түшүнүгүнүн призмасы аркылуу талдоо жүргүзүлөт.

Биринчи бөлүмдө төмөнкүлөр баяндалат: Изилдөөнүн объектиси жана предмети: Изилдөөнүн объектисин азыркы шарттарда Кыргыз Республикасынын жарандык коомунун саясий маданияты түзөт. Башкача айтканда, тарыхый өнүгүүнүн азыркы этабында Кыргызстандын саясий системасына жана саясий процесстерине карата жарандардын мамилесин аныктаган баалуулуктардын, багыттардын, мамилелердин, салттардын, стереотиптердин жыйындысына басым жасалат.

Изилдөөнүн предмети саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү жана анын Кыргызстандагы жарандык коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасиринин даражасы болуп саналат. Башкача айтканда, калыптанып калган саясий маданияттын спецификалык өзгөчөлүктөрү иликтенип, өлкөдө калыптанган жарандык коомдун калыптанышына кандай таасир этерии жана бул процесске кандай салым кошуп же тоскоолдук кылып жатканы талданат.

Колдонулган материалдар: Изилдөө булактардын кеңири спектрин камтыйт: архивдик документтер, эл аралык уюмдардын басылмалары, ЖМКнын материалдары, социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары, илимий конференциялар жана тегерек столдор, ченемдик-укуктук актылар, изилденип жаткан маселелер боюнча ата мекендик жана чет элдик авторлордун

эмгектери. Маалыматтардын мындай чоң массивдери теманы ар тараптуу изилдөөгө мүмкүндүк берди жана алынган корутундулардын ишенимдүүлүгүн жогорулатты.

Изилдөө гипотезасы: салттуулук, көчмөн жашоо образы, Россия империясынын жана СССРдин таасири, ошондой эле модернизация процесстери сыяктуу тарыхый, социалдык-саясий жана маданий факторлордун таасири астында калыптанган кыргыз коомунун саясий маданияты. Кыргызстанда жарандык коомдун өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизет. Ошол эле учурда бул саясий маданияттын кээ бир элементтери, мисалы, демократиялык салттардын начардыгы, коррупция жана кландык көрүнүштөр жарандык коомдун калыптанышына жолтоо болот.

Бул гипотезанын негизи бир нече пункттар менен тастыкталат:

1. Кыргызстандын саясий маданиятынын калыптанышы тарыхый шарттар, салттуу маданият, көчмөн турмуштун таасири, ошондой эле Россия империясына жана СССРге интеграцияланышы менен ажырагыс байланышат.

2. Ал салттуу жана батыштык элементтерди айкалыштырган заманбап саясий маданияттын татаал, көп кырдуу мүнөзүн тааныйт.

3. Жарандык коомдун өнүгүшүнө тоскоол болгон саясий маданияттын ар кандай көйгөйлөрү, анын ичинде коррупция жана тууганчылыктар аныкталган.

4. Саясий маданият коомдун мамлекеттин ички жана тышкы саясатын түшүнүүсүн калыптандырат деп болжолдонот.

Методологиялык ыкмалар: методологиялык негиз катары геосаясий жана цивилизациялык-маданий ыкмалар тандалды. Аталган ыкмалар аркылуу географиялык шарттардын, мамлекет менен коомдун карым-катышынын тарыхый тажрыйбасынын, кыргыз этникалык тобунун өнүгүүсүнүн ар кандай этаптарында маданий салттардын жана баалуулуктардын таасири астында саясий маданияттын калыптанышын жана эволюциясын байкоого болот. Ошону менен бирге бул көрүнүш изилденип жаткан кубулушту ар тараптуу түшүнүүгө шарт түзөт.

Изилдөө методдору: саясий маданияттын өнүгүшүнүн генезисин жана өзгөчөлүктөрүн хронологиялык тартипте изилдөөнүн тарыхый методу; логикалык ой жүгүртүүнүн жардамы менен изилденүүчү маселени системалуу түрдө түшүнүү үчүн анализдин логикалык ыкмасы; саясий маданияттын абалы менен жарандык коомдогу процесстердин ортосундагы байланыштарды аныктоонун себеп-натыйжа ыкмасы; индукция жана дедукция конкреттүү фактыларга негизделген жалпы тыянактарды алуу жана конкреттүү учурларга жалпы теорияларды колдонуу ыкмалары катары; документтердин жана ЖМКнын материалдарынын мазмунун талдоо; изилденүүчү объектини өз ара байланышкан элементтердин жыйындысы катары караган системалык мамиле; саясий маданияттын институттук формаларын изилдөө үчүн структуралык-функционалдык жактан талдоо; ар түрдүү тармактардагы билимдердин дисциплиналар аралык синтези колдонулду.

Ошентип, бул бапта диссертациялык иштин методологиялык куралдары кеңири баяндалып, анын негизги компоненттери ачылып, Кыргызстандагы саясий маданияттын жарандык коомго тийгизген таасирин изилдөөдөгү орду көрстүлөт.

«Саясий маданияттын жана жарандык коомдун типологиялык мүнөздөмөлөрү» аттуу бөлүмүндө жарандык коом концепциясын иштеп чыгуунун негизги этаптары жана анын саясий маданияттын калыптанышына тийгизген таасири каралат. Саясий маданияттын өнүгүү тарыхы жарандык коом жөнүндөгү идеялардын эволюциясы менен тыгыз байланышта экени белгиленет. Жарандык коомдун саясий маданиятынын өнүгүшүнүн үч мезгили көрсөтүлөт: 1) Баш ийүүнүн саясий маданиятын камтыган байыркы жана орто кылымдар; 2) жарандык маданиятка өткөн Ренессанс жана Реформация мезгили; 3) жарандык коом түшүнүгү эл аралык масштабга ээ болгон 20-кылымдын экинчи жарымы.

«Коом» жана «жарандык коом» түшүнүктөрүн айырмалоо маанилүү. Жарандык коомду саясий турмушка катышкан активдүү жана демилгелүү жарандардан турган коомдун бир бөлүгү катары түшүнүүгө болот. Жарандык коомдун аныктамасы анын социалдык-экономикалык, саясий жана укуктук табиятын мүнөздөгөн сапаттык мүнөздөмөлөр аркылуу чагылдырылат.

Г.Алмонд жана С.Верба сунуштаган саясий маданияттын парохиалдык, субъектилик жана катышуучу типтери, ошондой эле алардын аралаш формалары талданат. Өнүккөн демократиялык өлкөлөр үчүн оптималдуу тип катары “жарандык маданиятка” өзгөчө көңүл бурулат. Классикалык типологияга башка изилдөөчүлөр тарабынан жасалган толуктоолор кирет.

Изилдөө жарандык коомдун түзүлүшүнө жана иштешине олуттуу таасирин тийгизген негизги типологиялык мүнөздөмөлөрдү карайт. Биринчиден, жарандык коом коммерциялык эмес уюмдар жана профсоюздар сыяктуу ар кандай социалдык топторду жана уюмдарды камтыйт, алар коомдун ар кандай катмарларынын кызыкчылыктарын билдирет жана жарандардын өз оюн билдирүү жана демократиялык процесске активдүү катышуу үчүн аянтча болуп саналат.

Экинчиден, саясий маданият жарандардын саясий процесстерге катышуу деңгээлин аныктоодо чечүүчү ролду ойнойт, жаңы технологияларга жооп катары өнүгөт, ошону менен жарандардын саясий турмушка жана мамлекет менен өз ара аракеттенүүгө тартылуусунун өсүшүнө өбөлгө түзөт.

Үчүнчү аспект жарандык коом менен мамлекеттик түзүмдөрдүн өз ара аракеттенүүсүнө байланыштуу, ал тарыхый контекстке жана өлкөнүн саясий тутумуна жараша кызматташуу динамикасы же тирешүү түрүндө көрүнүшү мүмкүн.

Изилдөө ошондой эле жарандык коомдо маданий, экономикалык жана социалдык шарттары менен айырмаланган ар кандай социалдык-маданий кызыкчылык топторунун бар экендигин баса белгилейт. Перспективалардын жана мамилелердин плюрализми социалдык көйгөйлөрдү тереңирээк талдоого жана натыйжалуу чечүүгө жардам берет. Демек, изилдөө жарандык коомдун иштешин түшүнүү үчүн ушул мүнөздөмөлөрдүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

«Кыргыз Республикасында жарандык коомдун калыптанышындагы саясий маданияттын ролу» деген үчүнчү баптын биринчи бөлүмүндө **“**Саясий маданияттын калыптанышынын тарыхый контексти жана жарандык коомдун калыптануу процессине” көңүл бурулат. Көчмөн турмуштун кыргыз элинин баалуулуктарынын, каада-салттарынын жана саясий пейзажынын калыптанышына тийгизген таасири талданат. Көчмөндөрдүн жашоо образы кыргыз коомунун социалдык-экономикалык түзүлүшүн, бийликтин борборлоштурулган даражасын жана социалдык топтордун ортосундагы мамилелерди жаратканы баса белгиленет.

Кыргызстандын саясий маданиятына түрк-монгол таасири, ислам жана советтик коммунизм сыяктуу түрдүү маданий агымдардын тийгизген таасири каралат. XIX кылымда XX кылымдын башында өлкөнүн аймагы Россия империясынын курамында болгондугу, бул аймактын экономикалык жана саясий өнүгүшүнө да таасирин тийгизгени белгиленет.

Секуляризация, борборлоштуруу жана коллективдештирүү саясаты ишке ашырылган совет дооруна терең көңүл бурулат. Анда бул саясат өлкөдөгү саясий маданиятка жана коомдук мамилелерге кандай таасир эткени талданат. Саясий маданиятты калыптандырууда салттуу кыргыз маданиятынын, элдин баалуулуктарынын жана дүйнө таанымынын ролу изилденет. Заманизм концепциялары жана акын-демократтардын дүйнө таанымы кыргыз элинин этикалык-философиялык ой жүгүртүүсүнүн чагылышы катары талкууланат.

Кыргызстанда жарандык коомдун өнүгүшүнө уруулук мамилелердин жана кландык аң-сезимдин таасири сын көз менен каралат. Саясий жана жарандык баалуулуктардын бирдиктүү системасына негизделген жаңы улуттук саясатты иштеп чыгуу зарылчылыгы баса белгиленет.

Кыргызстандын саясий маданияты ар кандай тарыхый окуялардын, анын ичинде салттуу көчмөндөрдүн жашоо образынын жана орус колониялык башкаруусунун таасири астында калыптанганы белгиленген. Салттуу баалуулуктарды сактоо менен жарандык коомдун заманбап демократиялык институттарын өнүктүрүүнүн ортосундагы балансты табуу зарылчылыгы жөнүндө жыйынтык чыгарылат.

Мындан тышкары, изилдөөдө Кыргызстанда 1991-жылы көз карандысыздыкка ээ болгон учурдан тартып жарандык коомдун өнүгүүсүнүн ар

тараптуу баяндамасы берилген жана анын эволюциясын чагылдырган бир нече негизги этаптар көрсөтүлгөн. Баштапкы мезгил коммерциялык эмес секторду өнүктүрүүнү жана демократиялык баалуулуктарды жайылтууну жактаган эл аралык уюмдардын жана чет элдик донорлордун Активдүү таасири менен мүнөздөлөт. Бирок, ушул этапта жарандык коомдун өнүгүшү экономикалык туруксуздуктун жана саясий белгисиздиктин шартында жүрөт, бул анын натыйжалуулугуна терс таасирин тийгизет.

Изилдөөдө Кыргызстандагы жарандык коомдун тарыхындагы эң маанилүү этаптарга, анын ичинде 2005 жана 2010-жылдардагы жарандык активдүүлүктүн жана коомдун өзүн-өзү уюштуруусунун жогорку деңгээлин күбөлөндүргөн элдик революцияларга сын көз менен баа берилет. Бирок, бул окуялар структуралык көйгөйлөрдү, анын ичинде жарандык сектордун фрагментациясын жана тышкы каржылоо булактарына көз карандылыкты ачып берди.

Кыргызстанда мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы татаал жана карама-каршы мамилелер биринчи планга чыгып, бийлик көз карандысыз бейөкмөт уюмдарды колдоорун жарыялоо менен бирге алардын ишмердүүлүгүн чектөөгө аракет кылууда, айрыкча адам укуктары чөйрөсүндө. Бул динамика ишенбөөчүлүк атмосферасын түзүп, конструктивдүү диалогго тоскоол болууда.

Бөлүмдө ошондой эле жарандык коомдун заманбап көйгөйлөрү каралат: көп сандаган ӨЭУлардын финансылык туруксуздугу, алардын гранттарга көз карандылыгы, кесипкөйлүктүн жана институционалдык өнүгүүнүн жетишсиз деңгээли, ошондой эле мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттешүүдөгү кыйынчылыктар.

Жыйынтыктап айтканда, изилдөө жарандык коомдун көз карандысыздыгын бекемдөө, анын институттук потенциалын жогорулатуу жана өзгөчө жаштар арасында активдүү жарандык позициянын маданиятын калыптандыруу зарылдыгын баса белгилейт. Бул чаралар Кыргызстанда андан ары демократиялаштыруу жана жарандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын натыйжалуу коргоого жөндөмдүү күчтүү жарандык коомду түзүү үчүн маанилүү болуп эсептелет.

Үчүнчү баптын экинчи бөлүмүндө Кыргызстанда саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү жана жарандык коомдун өнүгүү көйгөйлөрү ар тараптуу каралат. Өлкөнүн саясий маданияты эгемендүүлүк алгандан бери саясий системанын бардык компоненттеринде байкалып келе жаткан чыгыш жана батыш элементтеринин чырмалуусу менен мүнөздөлөрү белгиленет.

Кыргызстандын уникалдуу саясий маданиятынын калыптанышына кландык, трайбализм жана көчмөнчүлүктүн тарыхый парадигмаларынын таасири кеңири талдоого алынат. Элиталык жана массалык саясий маданиятта

саясий жактан актуалдуу болгон айкын плюралисттик мамилелердин болушу баса белгиленет.

Жарыяланган баалуулуктар менен иш жүзүндөгү жүрүм-турум практикасынын ортосундагы карама-каршылыкта көрүнгөн кыргыз коомунун саясий маданиятындагы “кош стандарт” (double think) феномени кеңири каралат. Бул өлкөнүн тоталитардык-авторитардык системадан либералдык-демократиялык системага өткөн абалы, салттын жоюлуу процесстери, эскинин бузулушу жана жаңы институттардын калыптанышы, баалуулуктардын багыттарынын өзгөрүшү менен түшүндүрүлөт.

Кыргызстанда “кош стандарттын” пайда болушунун себептери өлкөнүн тоталитардык-авторитардык абалдан демократиялык кайра курууларга өткөн абалында көрүнүп турат. Мурда кыргыз коомуна мүнөздүү болбогон эски институттарды жок кылуу жана либералдык демократиялык баалуулуктарга негизделген жаңы институттарды түзүү процесси жүрүп жатат.

«Улутташтыруу» принциби жана коомдук таламдардын артыкчылыгы совет мезгилиндеги капиталисттик «менчиктештирүү» принциби жана жеке жеке кызыкчылыктардын үстөмдүк кылуусу менен алмашып жатат. Коомдук жыргалчылык үчүн күрөш жалпыга жарыяланган, бирок чындыгында жеке баюунун максаттары ишке ашат. Буга жеке менчиктин институттук нормалары коомдук аң-сезимде тиешелүү мыйзамдуулукка ээ боло элек рынок экономикасына өтүүгө шарт түздү.

Кыргызстандагы азыркы жарандык коомдун структуралары: бейөкмөт уюмдар, саясий партиялар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, салттуу институттар кеңири каралат. Партиялык системанын алсыздыгы жана партиялардын улуттук кызыкчылык эмес, тар топтордун кызыкчылыгын коргоого багыт алганы белгиленет. Өлкөнүн саясий турмушунда партиялардын ролу жетишсиз экендиги баса белгиленет.

Кыргызстанда жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүүгө байланыштуу эки принципиалдуу маанилүү маселе көтөрүлөт:

1. Жарандык коомдун саясий маданиятын калыптандыруу шартында салттуу маданияттын элементтерин жана модернизация процесстеринин карым-катышы жана органикалык айкалышуусу мүмкүнбү? Бул жерде кыргыз коомунун салттуу баалуулуктарына негизделген батыш үлгүсүндөгү жана саясий маданият мазмунундагы өздөштүрүлгөн демократиялык институттардын ортосундагы шайкештик жок экендиги көрсөтүлөт. Бул эки линиянын кесилишинде карама-каршылык пайда болот, тактап айтканда, өлкө демократиянын бир формасы катары иш алып барат жана ошол эле учурда авторитардык салттуу практиканы сактап калат.

Жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүү контекстинде салттуу жана модернизациялоо элементтеринин карым-катыш мүмкүнчүлүгү жөнүндө,

ошондой эле бул процесске таасир эткен негизги көйгөйлөр жөнүндө фундаменталдуу маселелер көтөрүлөт.

2. Чыныгы демократиялык саясий маданияттын өнүгүшүнө жана жетилген жарандык коомдун пайда болушуна тоскоол болгон негизги көйгөйлөр кайсылар? Жарандык коомдун саясий маданиятынын өнүгүшүнө тоскоол болгон төрт негизги көйгөй бар:

Саясий маданияттын жана калктын маалымат алуусунун төмөнкү деңгээли: бул маселе жарандардын билим деңгээлинин жана өлкөдөгү саясий процесстер жөнүндө маалымдуулугунун жетишсиздигинен улап жаралат. Социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыгына караганда, калктын жарымынан көбү парламенттин ишин, ал кабыл алган мыйзамдар тууралуу билбейт. Саясий катышуу шайлоодо добуш берүү менен гана чектелет. Саясатка болгон кызыгуунун төмөндүгү жана коомдук турмушка пассивдүү катышпаганы жарандык маданияттын начар өнүккөндүгүнөн кабар берет.

Мамлекеттик органдардагы коррупция: мамлекеттик органдарда жана башкаруу органдарында коррупциянын жогорку деңгээли жарандардын саясий институттарга болгон ишенимин кетирип, коомдо укуктук нигилизмдин жайылышына шарт түзөт. Коррупциялык схемалар жана практикалар, мамлекеттик бийликтин айкындуулугунун төмөн деңгээли чыныгы демократиялык механизмдердин өнүгүшүнө жана жарандык коомдун натыйжалуу иштешине тоскоол болот.

Мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы начар байланыш: мамлекеттик түзүмдөр менен жарандык коом институттарынын (ӨЭУ, коомдук кыймылдар ж.б.) карым-катышы жана байланыш каналдары жакшы өнүккөн эмес. Бул саясий чечимдерди кабыл алууда ар түрдүү социалдык топтордун таламдарын толук эсепке алууга мүмкүн эмес. Иш жүзүндө, мамлекет менен жарандык коом бири-биринен обочолонуп иштешет.

Жарандык коомдун негизи катары калыптанган орто класстын жоктугу: Кыргызстанда батыш өлкөлөрүндө жарандык коомдун өнүгүүсүнүн негизи болгон ири орто класс өнүгө элек. Калктын жакыр жана бай болуп бөлүнүшү үстөмдүк кылып, демократиялык реформалар жана жарандык активдүүлүк үчүн күчтүү социалдык базанын калыптанышына тоскоол болбойт. Орто класс демократиялык баалуулуктардын алып жүрүүчүсү жана модернизация процесстеринин кыймылдаткыч күчү болуп саналат.

Үчүнчү бөлүмдө Кыргыз Республикасында саясий маданиятты өркүндөтүүдө жана жарандык коомду өнүктүрүүдө заманбап мамлекеттик саясаттын негизги багыттары каралат. Бул теманын маанилүүлүгүн баса белгилеп, мамлекеттик башкаруу, жарандык коом, медиа, билим берүү жана ага байланыштуу тармактардагы негизги ченемдик укуктук актыларды жана

мамлекеттик программаларды ар тараптуу талдоонун негизинде өнүгүү стратегияларын иштеп чыгууну жактайт.

Бул бөлүмдүн негизги милдети-Кыргызстандын калкынын саясий маданиятын тарбиялоого багытталган бир катар чараларды иштеп чыгуу. Бул чаралар комплекстүүлүк принциптеринин, өлкөнүн этномаданий өзгөчөлүгүн эске алуунун, ошондой эле ар кандай коомдук институттардын жана уюмдардын кызыкчылыктарынын негизинде иштелип чыккан. Сунушта мамлекеттик саясаттын алты негизги багыты көрсөтүлгөн.

Биринчи багытта жарандардын саясий чечимдерди кабыл алууга катышуусу үчүн шарттарды түзүү каралган. Бул шайлоолорго жеткиликтүүлүктү кеңейтүү, анын ичинде электрондук добуш берүү жана билим берүү өнөктүгү аркылуу, көз карандысыз ЖМКларды жана сөз эркиндигин илгерилетүүнү жана жарандар менен өз ара аракеттенүүдө бейөкмөт уюмдардын ролун күчөтүү иштерин камтыйт.

Экинчи багыт мамлекеттик кызматкерлердин саясий маданиятын өнүктүрүү аркылуу мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасын өркүндөтүү максатын көздөйт. Аткаминерлер үчүн укук, башкаруу, этика, лидерлик сапаттар, этикалык кодекстерди жана стандарттарды ишке ашыруу, заманбап технологиялар, жарандарды тартуу механизмдери, эмгекке татыктуу кызматка алуу системасы, ошондой эле укуктук реформалар боюнча комплекстүү окутуу программалары сунушталат.

Үчүнчү багыт мамлекеттик органдарынын ишмердүүлүгүн коомдук көзөмөлдөө механизмдерин өнүктүрүүгө арналган. Иш-чараларга арасында коомдук мониторинг, жергиликтүү коомдук комитеттерди түзүү, жарандардын мыйзам бузуулар боюнча арызденуу механизмдери, демократия боюнча билим берүү, адам укуктары жаатындагы эл аралык кызматташуу кирет.

Төртүнчү багыт жарандык демилгени, ишкердикти жана колдоого өлкөдө орто классты калыптандырууга багытталган. Чакан жана орто бизнести, инфраструктураны өнүктүрүүнү жана бул жаатта инновацияларды өнүктүрүү боюнча иш-чаралар каралган.

Бешинчи багыт калктын билим деңгээлин жана саясий процесстер тууралуу маалымдуулугун жогорулатуу максатын көздөйт. Бул маалыматтык кампанияларды, жалпыга маалымдоо каражаттарын тартуу, партиялардын жана жарандык коомдун катышуусу менен конференцияларды уюштуруу, интернет-ресурстарды өнүктүрүүнү камтыйт.

Алтынчы багыт өлкөдөгү демократиялык институттарды жана баалуулуктарды бекемдөөгө арналган. Сот системасынын көз карандысыздыгы, шайлоо процессин өркүндөтүү, саясатта түрдүү топтордун өкүлчүлүгү, жарандык коомду колдоо, билим берүү, эл аралык кызматташтык, тынчтыкты сактоо жана диалог маселелери каралат.

Жетинчи багыт "Кыргыз жараны" концепциясын ишке ашыруу заманбап кайра түзүүлөрдүн шартында өлкөнүн демократиялык өнүгүүсүнө жана туруктуулугуна салым кошкон Кыргызстанда жигердүү жана жоопкерчиликтүү жарандык коомду түзүүгө карай чечүүчү кадам экени баса белгиленет.

Жыйынтыктап айтканда, саясий маданиятты калыптандыруу — концепцияны кылдат пландаштырууну жана аткарууну талап кылган татаал иш. Ал маданият туура ишке ашырылса, жарандык коомдун өнүгүшүнө оң таасирин тийгизип, Кыргызстанда демократиянын чыңдалышына негиз түзө алат.

КОРУТУНДУ

Бул изилдөө Кыргыз Республикасындагы жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасиринин актуалдуу жана практикалык маанилүү проблемасына арналган. Бул тема азыркы мезгилде өлкөнүн татаал социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий пейзажынын шартында өзгөчө мааниге ээ.

Саясий маданиятты изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздерине ар тараптуу талдоо жүргүзүлүп, кыргыз коомунун өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүнө басым жасалды. Батыш, советтик, орус жана кыргыз изилдөөчүлөрүнүн эмгектериндеги «саясий маданият» түшүнүгүнүн эволюциясы каралып, негизги парадигмалар, ыкмалар жана мектептер аныкталды. Саясий маданияттын колдонулуп жаткан теориялары алардын Кыргызстандагы жарандык коомду талдоодо колдонулушу сын көз караш менен бааланды. Саясий маданиятка автордун аныктамасы кыргыз элинин тарыхый тажрыйбасынын жана салттарынын таасири астында калыптанган саясий аң-сезимдин жана жүрүм-турумдун туруктуу моделдеринин жыйындысы катары сунушталды.

Кыргызстанда саясий маданияттын калыптанышынын тарыхый шарттарын жана факторлорун ар түрдүү этаптарда – салттуу, советтик жана постсоветтик мезгилде изилдөөгө олуттуу салым кошулат. Азыркы саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү, анын синкреттик, сегменттелген мүнөзү, салттуу жана модернизациялык элементтердин айкалышы кеңири талдоого алынды. Тарыхый мурастын элементтери менен батышташтыруу процесстеринин карым-катышынын татаал диалектикасы аныкталды.

Жарандык коомдун ар тараптуу өнүгүшүнө тоскоол болгон кийинки негизги маселелер аныкталды: калктын саясий маданиятынын жана жарандык катышуусунун төмөн деңгээли, мамлекеттик органдардагы коррупция, мамлекеттик органдар менен жарандык институттардын начар байланышы, социалдык база катары өнүккөн орто класстын жоктугу.

Критикалык талдоонун негизинде изилдөөдө Кыргызстанда жетилген жарандык коомду калыптандырууга көмөктөшүү максатында саясий маданиятты жогорулатуунун концептуалдык модели иштелип чыкты.

Концепцияда укуктук реформалар, коомдук көзөмөл, жарандык демилгелерди колдоо, билим берүү, калкты маалымдоо багытында чаралардын комплекси каралды.

Изилдөөнүн натыйжалары саясий маданият феноменин жана анын коомдук кайра куруулардын жүрүшүнө таасиринин механизмдерин теориялык жактан тереңдетүүгө көмөктөшөрү шексиз. Иштин жыйынтыктары жарандык коомду өнүктүрүү, Кыргыз Республикасында саясий жана жарандык институттарды өркүндөтүү боюнча мамлекеттик саясатты оптималдаштыруу үчүн маанилүү колдонмо потенциалга ээ. Алынган жыйынтыктарды жогорку окуу жайларында саясий илимдерди окутууда колдонууга болот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизинде төмөнкүдөй практикалык сунуштар көрсөтүлөт:

1. Калктын саясий маданиятынын жана жарандык активдүүлүгүнүн деңгээлин жогорулатуу боюнча мамлекеттик программаны иштеп чыгуу жана ишке ашыруу. Программа саясий билим берүү, сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү, жарандардын коомдук турмушка катышуусун кубаттоо боюнча иш-чараларды камтууга тийиш.

2. Мамлекеттик органдардын жарандык коомдун институттары менен өз ара аракеттенүүсүн күчөтүү. Бийлик менен коомдук уюмдардын ортосундагы диалог жана кызматташтык үчүн туруктуу иштөөчү аянтчаларды түзүү, алардын ишинде ачык-айкындуулукту жана отчеттуулукту камсыз кылуу.

3. Көз карандысыз ЖМКларды өнүктүрүүнү колдоо жана маалыматтык мейкиндиктин сапатын жогорулатуу. Медиадагы пикирлердин плюрализмин камсыз кылуу, саясий процесстер жөнүндө ишенимдүү жана объективдүү маалыматтарды жайылтууга көмөктөшүү.

4. Жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүгө жана бийликти борбордон ажыратууга көмөктөшүү. ЖӨБ органдарынын ыйгарым укуктарын жана ресурстарын кеңейтүү, жарандарды жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алуу процесстерине тартуу, коомдук контролдоо механизмдерин өнүктүрүү.

5. Жаштардын активдүү жарандык позициясын тарбиялоого басым жасоо менен билим берүү системасын модернизациялоо. Окуу программаларына саясий маданият, адам укуктары, демократиянын негиздери боюнча курстарды киргизүү. Студенттердин жана мектеп окуучуларынын коомдук демилгелерге катышуусун кубаттоо.

6. Жарандык коомду жана алардын ишмердүүлүгүн өнүктүрүү үчүн укуктук базаны бекемдөө. Административдик тоскоолдуктарды жоюу, салык жеңилдиктерин берүү, каттоо жана отчеттуулук жол-жоболорун жөнөкөйлөтүү.

7. Саясий диалог жана консенсус маданиятын өнүктүрүү. Ар кандай саясий күчтөрдүн катышуусу менен актуалдуу коомдук-саясий маселелер боюнча ачык дебаттарды өткөрүүгө көмөктөшүү. Саясий партиялардын жана кыймылдардын ишине демократиялык принциптерди киргизүү.

8. Саясий маданияттын абалына жана жарандык коомдун өнүгүшүнө үзгүлтүксүз мониторинг жана баалоо жүргүзүү. Алынган маалыматтардын негизинде мамлекеттик саясатты оңдоо, көйгөйлүү зоналарды аныктоо жана бул чөйрөдө мындан аркы иштин артыкчылыктарын аныктоо.

Бул сунуштарды ишке ашыруу мамлекет, жарандык коом, эл аралык өнөктөштөр тарабынан комплекстүү аракеттерди талап кылат. Эң мыкты эл аралык тажрыйбаларга таянуу жана Кыргызстандын улуттук өзгөчөлүгүн эске алуу менен реформаларды жүргүзүүдө ырааттуулукту жана үзгүлтүксүздүктү камсыз кылуу маанилүү.

ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Канатбеков, Э. К. Формирование политической культуры Кыргызстана / Э. К. Канатбеков // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2020. – № 4(54). – С. 52-57. – DOI 10.35254/bhu.2021.54.10.
2. Канатбеков, Э. К. Влияние геополитического фактора на формирование политической культуры международных отношений / Э. К. Канатбеков // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2020. – № 4(54). – С. 48-51. – DOI 10.35254/bhu.2021.54.11.
3. Канатбеков, Э. К. Роль государства в развитии гражданского общества / Э. К. Канатбеков // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2021. – № 3. – С. 219-223. – DOI 10.26104/NNTIK.2019.45.557.
4. Канатбеков, Э. К. К вопросу политической культуры правящих элит Кыргызской Республики как негативное влияние на развитие "гражданского общества" / Э. К. Канатбеков // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2021. – № 2. – С. 247-252. – DOI 10.26104/IVK.2019.45.557.
5. Канатбеков, Э. К. Особенность политической культуры Кыргызстана / Э. К. Канатбеков // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2021. – Т. 21, № 3. – С. 174-180.
6. Канатбеков, Э. К. Основы понятия "политическая культура" / Э. К. Канатбеков // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2021. – Т. 21, № 3. – С. 166-173.
7. Канатбеков, Э. К. Этно-культурологические вопросы в политической культуре кыргызского народа / Э. К. Канатбеков // Вестник Кыргызского государственного университета строительства, транспорта и архитектуры им. Н.Исанова. – 2022. – № 3(77). – С. 1330-1335. – DOI 10.35803/1694-5298.2022.3.1330-1335.

8. Канатбеков, Э. К. Гражданское общество: сущность, функции и институты / Э. К. Канатбеков // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 2. – С. 211-216. – DOI 10.26104/NNTIK.2023.53.13.045.
9. Канатбеков, Э. К. Политическая социализация как основа гражданского общества в Кыргызстане / Э. К. Канатбеков // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2024. – № 1(67). – С. 46-53. – DOI 10.35254/bsu/2024.67.07.
10. Канатбеков, Э. К. Политическая социализация как фактор развития политической культуры гражданского общества в Кыргызской Республике / Э. К. Канатбеков // Актуальная Евразия: коллективная монография. Том II. — СПб.: Университет при МПА ЕврАзЭС, 2024. – С. 70-91. (Серия «Евро-Азиатские исследования», ISSN 2713-2862).
11. Канатбеков, Э. К. Социально-экономический фактор в политической культуре Кыргызстана / Э. К. Канатбеков, А. Донoнбаев // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2024. – № 2(68). – С. 38-42. – DOI 10.35254/bsu/2024.68.07. – EDN ZMWWRX.

Канатбеков Эдил Канатбековичтин «Кыргыз Республикасында жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасири» деген темада саясий институттар, процесстер жана технологиялар – 23.00.02 адистиги боюнча саясий илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Ачкыч сөздөр: саясий маданият, жарандык коом, архетип, стереотип, тарыхый мурас, аң-сезимсиздик, ата-бабалардын аң-сезими, клановдук, саясий баалуулуктар, модернизация.

Изилдөөнүн объектиси - саясий маданияттын азыркы шарттарда жарандык коомдун калыптануу процессине тийгизген таасири.

Изилдөөнүн предмети - саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү жана анын Кыргыз Республикасындагы жарандык коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасиринин даражасы саналат.

Изилдөөнүн максаты - Кыргыз Республикасында жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасирин ар тараптуу талдоо.

Изилдөөнүн методологиялык негизин методдордун жыйындысы түздү: тарыхый, себептик, логикалык, системалык, индуктивдүү, дедуктивдүү жана мазмундук анализ.

Илимий жаңылык: адабиятта «саясий маданият» концепциясынын эволюциясына системалуу талдоо жүргүзүлүп, негизги парадигмалар, ыкмалар жана мектептер аныкталды. Саясий маданияттын болгон теорияларын жана концепцияларын алардын улуттук өзгөчөлүгүн эске алуу менен Кыргызстандын жарандык коомун талдоого колдонулуу позициясынан сын көз караш менен баалоо жүргүзүлдү. Кыргыз элинин тарыхый тажрыйбасынын жана салттарынын таасири астында калыптанган саясий аң-сезимдин жана жүрүм-турумдун моделдеринин жыйындысы катары караган «саясий маданият» түшүнүгүнүн чечмелениши сунушталган. Кыргызстанда ар кандай тарыхый этаптарда - салттуу, советтик жана постсоветтик мезгилдерде саясий маданияттын калыптанышынын негизги тенденциялары жана факторлору аныкталган. Жарандык коомдун өнүгүшү үчүн негизги тоскоолдуктар, анын ичинде калк арасындагы саясий маданияттын төмөн деңгээли, коррупция, өкмөт менен коомдун начар байланыштары, ошондой эле орто таптын жоктугу көзгө урунат. Кыргызстанда жарандык коомду чыңдоо максатында саясий маданиятты жогорулатуу стратегиясы сунушталды. Ал юридикалык, билим берүү жана маалыматтык чөйрөлөрдөгү бир катар демилгелерди, ошондой эле жарандык демилгелерди жана коомдук көзөмөлдү колдоону камтыйт.

Изилдөөнүн илимий-практикалык мааниси: диссертациянын теориялык жоболору жарандык коомдун калыптанышында саясий маданияттын ролу жөнүндө түшүнүктөрдү тереңдетүүгө мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары мамлекеттик саясатты өркүндөтүү жана Кыргызстандагы жарандык институттардын ишин жакшыртуу үчүн практикалык потенциалга ээ. Изилдөөнүн жыйынтыктары жогорку окуу жайларында атайын курстарды – саясат таануу, социология, тарых жана саясий маданият дисциплинасы боюнча даярдоо процессинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

Диссертации Канатбекова Эдиля Канатбековича на тему: «Влияние политической культуры на развитие гражданского общества в Кыргызской Республике» на соискание ученной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: политическая культура, гражданское общество, архетип, стереотип, историческое наследие, бессознательность, родовое сознание, клановость, политические ценности, модернизация.

Объектом исследования выступает влияние политической культуры на процесс становления гражданского общества в современных условиях.

Предметом исследования является особенности политической культуры и степень ее влияния на развитие гражданского общества в Кыргызской Республике.

Цель исследования – в комплексном анализе влияния политической культуры на развитие гражданского общества в Кыргызской Республике.

Методологическую основу исследования составила совокупность методов: исторического, причинно-следственного, логического, системного, индуктивного, дедуктивного и контент анализа.

Научная новизна: Проведен системный анализ эволюции концепта «политическая культура» в литературе, выявлены ключевые парадигмы, подходы и школы. Осуществлена критическая оценка имеющихся теорий и концепций политической культуры с позиций их применимости к анализу гражданского общества Кыргызстана с учетом ее национальной специфики. Предложена трактовка понятия «политическая культура», рассматривающая ее как совокупность моделей политического сознания и поведения, сформированных под влиянием исторического опыта и традиций кыргызского народа. Выявлены основные тенденции и факторы формирования политической культуры в Кыргызстане на разных исторических этапах - традиционном, советском и постсоветском периодах. Выделяются основные препятствия для развития гражданского общества, включая низкий уровень политической культуры среди населения, коррупцию, слабые связи между правительством и обществом, а также отсутствие среднего класса. Предложена стратегия повышения политической культуры с целью укрепления гражданского общества в Кыргызстане, которая включает ряд инициатив в юридической, образовательной и информационной сферах, а также поддержку гражданских инициатив и общественного надзора.

Научно-практическая значимость исследования: теоретические положения диссертации позволяют углубить представления о роли политической культуры в становлении гражданского общества. Выводы исследования обладают практическим потенциалом для совершенствования государственной политики и улучшения работы гражданских институтов в Кыргызстане. Результаты исследования могут применяться в высших учебных заведениях в процессе подготовке специальных курсов – политология, социологии, истории и по дисциплине политическая культура.

SUMMARY

Of the Dissertation of Edil Kanatbekovich Kanatbekov on the topic: "The Influence of Political Culture on the Development of Civil Society in the Kyrgyz Republic" for the degree of Candidate of Political Sciences in the specialty 23.00.02 - political institutions, processes and technologies

Keywords: political culture, civil society, archetype, stereotype, historical heritage, unconsciousness, tribal consciousness, clannishness, political values, modernization.

The object of the study is the political culture of civil society in the Kyrgyz Republic in modern conditions.

The subject of the study is the features of political culture and the degree of its influence on the development of civil society in the Kyrgyz Republic.

The purpose of the study is to comprehensively analyze the impact of political culture on the development of civil society in the Kyrgyz Republic.

The methodological basis of the research was a combination of methods: historical, causal, logical, systemic, inductive, deductive and content analysis.

Scientific novelty: A systematic analysis of the evolution of the concept of "political culture" in literature has been carried out, and key paradigms, approaches and schools have been identified. A critical assessment of existing theories and concepts of political culture has been made from the standpoint of their applicability to the analysis of civil society in Kyrgyzstan, taking into account its national specifics. An interpretation of the concept of "political culture" is proposed, considering it as a set of models of political consciousness and behavior formed under the influence of the historical experience and traditions of the Kyrgyz people. The main trends and factors in the formation of political culture in Kyrgyzstan at different historical stages - traditional, Soviet and post-Soviet periods - are identified. The main obstacles to the development of civil society are highlighted, including the low level of political culture among the population, corruption, weak ties between the government and society, as well as the lack of a middle class. A strategy for enhancing political culture in order to strengthen civil society in Kyrgyzstan is proposed, which includes a number of initiatives in the legal, educational and information spheres, as well as support for civic initiatives and public oversight.

Practical significance of the research: The theoretical provisions of the dissertation allow for a deeper understanding of the role of political culture in the formation of civil society. The findings of the research have practical potential for improving public policy and improving the work of civil institutions in Kyrgyzstan. The results of the research can be applied in higher education institutions in the process of preparing special courses - political science, sociology, history and on the subject of political culture.

Форматы: 60х84/16.   Офсет кагазы.
Көлөмү: 2.75 б.т.   Нускасы: 20

«Maxprint» басмасында басылды.

Дарек: 720045, Бишкек шаары, Ялта көчөсү 114
Тел.: (+996 555) 57-47-98
(+996 505) 92-12-02
e-mail: maxprint@mail.ru